ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-2

KANADA DAVLATIDA YO‘L QOPLAMALARI UCHUN ISHLATILADIGAN BETON TURLARI VA ULARNING AHAMIYATI

Botirova Nodira Sherali qizi ***(JizPi assistant)***
Xoliqulov Nurbek Sherzod o’g’li ***(JizPi student)***

Annotatsiya: Kanada, qattiq qishki sharoitlari, kuchli transport yuki va tez-tez uchraydigan muzlash-erish tsikllari bilan ajralib turadigan mamlakat sifatida, yo‘l infratuzilmasini barqaror qurish va saqlash uchun maxsus beton turlariga tayanadi. Ushbu maqolada Kanada yo‘l qoplamalarida qo‘llaniladigan asosiy beton turlari, ularning xususiyatlari va qanday qilib milliy standartlarga moslashtirilganligi haqida batafsil ma’lumot beramiz.

Аннотация: Как страна, характеризующаяся суровыми зимними условиями, большой нагрузкой на транспорт и частыми циклами замерзания-оттаивания, Канада полагается на специализированные типы бетона для устойчивого строительства и обслуживания своей дорожной инфраструктуры. В этой статье представлена подробная информация об основных типах бетона, используемых в канадских дорожных покрытиях, их свойствах и том, как они адаптированы к национальным стандартам.

Abstract: As a country characterized by harsh winter conditions, heavy traffic loads, and frequent freeze-thaw cycles, Canada relies on specialized types of concrete to sustainably build and maintain its road infrastructure. This article provides detailed information on the main types of concrete used in Canadian road pavements, their properties, and how they are adapted to national standards.

Kalit so'zlar: Beton, yo'l qoplamalari, optimal tarkib, Evropa tajribasi, beton turlari, ekologik jihatlar, innovatsion materiallar, standartlar, texnologiyalar, mexanik xususiyatlar, barqarorlik.

Keywords: Concrete, road pavements, optimal composition, European experience, types of concrete, ecological aspects, innovative materials, standards, technologies, mechanical properties, stability.

Ключевые слова: Бетон, дорожные покрытия, оптимальный состав, европейский опыт, типы бетона, экологические аспекты, инновационные материалы, стандарты, технологии, механические свойства, устойчивость.

Kanadada yo‘l infratuzilmasi qurilishida beton muhim ahamiyat kasb etadi. Mamlakatning keskin kontinental iqlimi, qattiq qish fasli va yo‘l ekspluatatsiyasidagi og‘ir yuklar sababli betonning sifatiga yuqori talablar qo‘yiladi. Ushbu maqolada Kanadada yo‘l qoplamalari uchun ishlatiladigan betonlarning tarkibiy tuzilishi, ularning iqlim sharoitiga moslashuvi hamda zamonaviy innovatsion yondashuvlar tahlil qilinadi.

Kanadada yo‘l qoplamalari uchun ishlatiladigan beton turlari

Kanadada yo‘l qurilishida quyidagi beton turlari keng qo‘llaniladi:

- An’anaviy og‘ir beton – yo‘l tag qoplamalarida qo‘llaniladi va yuqori mustahkamlikka ega.
- Mustahkamlangan beton (armaturalangan) – yo‘llarning yuk ko‘tarish qobiliyatini oshirish uchun metall armatura bilan mustahkamlangan betonlar.
- Issiqlikka bardoshli va sovuqqa chidamli beton – muzlash-erish sikllariga chidamlilikka ega maxsus qo‘shimchalar bilan boyitilgan betonlar.
- Suvga chidamli va gidrofob betonlar – yomg‘ir va erigan qor suvlari ta’siriga bardoshli betonlar.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-2

Kanadada beton tarkibiga qo‘shiladigan asosiy materiallar

Beton tarkibi quyidagi asosiy komponentlardan iborat:

- Asosiy komponentlar:
- Portlendsement – Kanadada foydalaniladigan asosiy bog‘lovchi material.
- Tosh va qum – mahalliy xomashyo bazasidan olinadi, uning mustahkamligi betonning yakuniy sifatiga ta’sir ko‘rsatadi.
- Suv – betondagi kimyoviy reaksiyalar uchun toza va minerallarga boy bo‘lmagan suv ishlatilishi talab etiladi.
- Qo‘shimcha komponentlar:
- Mineral qo‘shimchalar – silika tutuni, fly ash (kul) va granulyatsiyalangan shlak betonning mustahkamligi va uzoq muddatga chidamliligini oshiradi.
- Kimyoviy qo‘shimchalar – superplastifikatorlar, havo tortuvchi modifikatorlar va antifriz qo‘shimchalari betonning ekspluatatsion xususiyatlarini yaxshilaydi.

Kanada iqlim sharoiti va uning beton tarkibiga ta’siri

Kanadaning iqlimi beton tarkibini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi:

- Sovuq ob-havo va muzlash-erish sikllari – beton tarkibida havo pufakchalari hosil qilib, uni sovuqqa chidamli qilish uchun havo tortuvchi qo‘shimchalar qo‘shiladi.
- Yo‘l qoplamalarida issiqlik kengayishi va qisqarishi – issiqlik harorat farqlari beton tarkibida plastifikatorlar ishlatish zaruratini oshiradi.
- Namlik va atmosferadagi o‘zgarishlar – gidrofob qo‘shimchalarning qo‘llanishi betonning suvga chidamliligini oshiradi.

Kanada yo‘l qurilishida foydalaniladigan betonlarning sifat standartlari

Kanadada yo‘l betoni quyidagi standartlarga mos kelishi kerak:

- Kanada Standartlashtirish Assotsiatsiyasi (CSA) talablari – yo‘l betonlari sifat va mustahkamlik bo‘yicha qat’iy talablarga javob berishi lozim.
- ASTM va AASHTO standartlari bilan taqqoslash – xalqaro tajribaga asoslangan beton standartlari bilan mosligi ta’minlanadi.
- Laboratoriya sinovlari va mustahkamlik mezonlari – har bir beton turi maxsus sinovlardan o‘tkazilib, uning mustahkamligi, elastikligi va chidamliligi aniqlanadi.

Kanada yo‘l betoni tarkibida innovatsion yechimlar

Kanadada yo‘l betoni tarkibini takomillashtirishda quyidagi innovatsion texnologiyalar qo‘llaniladi:

- Ekologik toza beton turlari – qayta ishlangan materiallardan tayyorlangan betonlar atrof-muhitga zarar yetkazmaydi.
- Nanotexnologiyalar va yuqori mustahkamlikka ega betonlar – nanomateriallar yordamida mustahkamlik va chidamlilik oshiriladi.
- O‘z-o‘zini tiklaydigan va o‘zgaruvchan iqlimga moslangan betonlar – mikrobiologik va kimyoviy tarkib orqali yoriqlarni o‘z-o‘zidan tiklaydigan betonlar ishlab chiqilmoqda.

Kanadada Yo‘l Qoplamalari Uchun Ishlatiladigan Beton Turlari

Kanadada yo‘l qoplamalarida ishlatiladigan beton turlari qattiq iqlim sharoitlari, kuchli transport yuki va muzlash-erish tsikllariga chidamlilikni hisobga olgan holda tanlanadi. Kanada standartlariga, xususan CSA A23.1, mos keladigan asosiy beton turlari va ularning xususiyatlari quyida keltirilgan.

1. Havo pori kiritilgan beton (air-entrained concrete)

Xususiyatlari:

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-2

- Tarkibida mikroskopik havo pufakchalari mavjud bo‘lib, odatda hajmning 3–6% ini tashkil etadi.
- Muzlash-erish tsikllariga chidamliligini oshiradi va betonning yorilish ehtimolini kamaytiradi.
- Namlik va sovuqqa nisbatan yuqori bardoshlilik ta’minlaydi.
- Yo‘l tuzlari va kimyoviy ta’sirlarga chidamli bo‘lib, betonning xizmat muddatini uzaytiradi.
- Sirt kuchlanishini kamaytirib, betonning cho‘kish va shikastlanish ehtimolini pasaytiradi.

Qo‘llanilishi:

- Asosiy yo‘l qoplamalari
- Ko‘priklar
- Piyodalar yo‘laklari
- Sovuq iqlimli hududlardagi beton inshootlar

2. Yuqori Mustahkamlikdagi Beton (High-Strength Concrete, HSC)

Xususiyatlari:

- 28 kunlik mustahkamlik: 40–70 MPa (Kanada standartlariga muvofiq, CSA A23.1).
- Yuqori sifatli sement, superplastifikatorlar va past suv-sement nisbati bilan tayyorlanadi.
- Aşınish va yoriqlarga chidamli.

Qo‘llanilishi:

- Og‘ir yuk tashish yo‘llari
- Magistral yo‘llar
- Transport tugunlari

3. Tolali Beton (Fiber-Reinforced Concrete, FRC)

Xususiyatlari:

- Tarkibiga polipropilen, po‘lat yoki shisha tolalar qo‘shiladi.
- Betonning egilish va tortilish kuchiga bardoshliligini oshiradi.
- Yoriqlarga qarshi chidamliligini yaxshilaydi.

Qo‘llanilishi:

- Yo‘l qoplamalarining ustki qatlami
- Aerodromlar
- Ko‘priklar

4. Siqilgan Beton (Roller-Compacted Concrete, RCC)

Xususiyatlari:

- Quruqroq aralashmaga ega va maxsus texnikalar yordamida siqiladi.
- Tez quritish va arzon narxliligi bilan ajralib turadi.
- An’anaviy asfalt qoplamalariga qaraganda mustahkamroq bo‘lishi mumkin.

Qo‘llanilishi:

- Sanoat yo‘llari
- Yuk tashish terminalari
- Logistika markazlari

5. Suv O‘tkazuvchi Beton (Pervious Concrete)

Xususiyatlari:

- 15–25% bo‘shliqlarga ega bo‘lib, yomg‘ir suvini tez o‘tkazadi.
- Shahar hududlarida suv oqimini boshqarishga yordam beradi.
- Tuproq eroziyasini kamaytiradi.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-2

Qo‘llanilishi:

- Shahar yo‘laklari
- Avtoturargohlar
- Suv drenaj tizimlari

6. Tez Quriydigan Beton (Rapid-Setting Concrete)

Xususiyatlari:

- 2–4 soat ichida foydalanishga tayyor bo‘ladi.
- Calcium Aluminate Cement va boshqa maxsus qo‘shimchalar yordamida tez mustahkamlanadi.
- Ekstremal sharoitlarda va tezkor ta’mirlash ishlarida qo‘llaniladi.

Qo‘llanilishi:

- Favqulodda yo‘l ta’mirlash ishlari
- Ko‘priklarning tezkor ta’miri
- Aeroportlar

Kanada Beton Standartlari va Qo‘shimcha Tavsiyalar

Kanadada yo‘l infratuzilmasi uchun beton tanlashda quyidagi standartlar va tavsiyalar hisobga olinadi:

Asosiy standartlar:

- CSA A23.1: Beton tarkibi, mustahkamlik va sinov usullari.
- CSA A23.2: Betonning fizik-kimyoviy xossalarini aniqlash usullari.
- Durability Design: Muzlash-erish, yo‘l tuzlariga bardoshlilikni ta’minlash usullari.

Qo‘shimcha Moddalar:

- Fly ash (kul): Betonga mustahkamlik va chidamlilik qo‘shadi.
- Silika dudlari: Suvni kamaytirib, zichlikni oshiradi.
- GGBFS (granüllangan domna shlaklari): Betonning mustahkamlik xususiyatlarini yaxshilaydi.

Qatlamli Qurilish:

- Quyi qatlam: RCC (siqilgan beton) ishlatilishi mumkin.
- Yuqori qatlam: HSC (yuqori mustahkamlikdagi beton) yoki tolali beton ishlatiladi.

Kanadada yo‘l qoplamalarida ishlatiladigan beton turlari ekstremal ob-havo sharoitlari, muzlash-erish tsikllari va og‘ir yuklarga bardosh berishi kerak. Ushbu maqsadga erishish uchun yuqori sifatli materiallar, mos qo‘shimchalar va qatlamli qurilish usullari keng qo‘llaniladi. Kanada yo‘llari uchun ishlatiladigan betonlarning chidamliligi va samaradorligi uzoq muddatli xizmat qilishni ta’minlaydi hamda iqtisodiy jihatdan foydali hisoblanadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Kanadada yo‘l qurilishi uchun beton tarkibi muayyan iqlim va ekspluatatsiya sharoitlariga mos ravishda optimallashtirilgan. Kanada tajribasi O‘zbekiston yo‘l qurilishida ham qo‘llanilishi mumkin bo‘lib, sovuqqa chidamli beton ishlab chiqarish, ekologik toza texnologiyalar va mustahkamlikni oshirish bo‘yicha innovatsion yondashuvlarni joriy etish zarur. Kelgusida olib borilishi kerak bo‘lgan izlanishlar yangi kompozitsion materiallar va nanotexnologiyalarni chuqur o‘rganish hamda ularni amaliyotga joriy etishga qaratilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Botirova, N., Abdikomilova, M., Botirov, B., & Abdullayev, M. (2022). DEVELOPMENT OF CONCRETE COMPOSITION WITH THE HELP OF CHEMICAL ADDITIVES OF HIGH

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-2

STRENGTH HEAVY CONCRETE. *Академические исследования в современной науке*, *1*(17), 99-106.

2. Botirova, N., Abdikomilova, M., & Botirov, B. (2022). SANOAT BINOLARINI LOYIHALASHNING UMUMIY ASOSLARI. *Models and methods in modern science*, *1*(17), 75-81.

3. Botirov, B. F. (2023). BAZALT FIBRASI ASOSIDAGI FIBROBETON OLISHDA QO'LLANILADIGAN BOG'LOVCHI MODDALAR. *Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences*, 265-267.

4. Botirov, B. F., & Botirova, N. S. (2023). BAZALT FIBRASI ASOSIDA OLINGAN BETONNING QORISHMASINI MEXANIK XOSSALARINI ANIQLASH. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, *2*(9), 115-119.

5. Bolotov, T. T., Botirov, B., Botirova, N., & Abdikomilova, M. (2023). BAZALT FIBRASI ASOSIDAGI FIBROBETON OLISHDA FOYDALANILGAN XOM ASHYO MATERIALARINING XARAKTERISTIKASI VA ILMIY IZLANISHLAR METODIKASI. *Interpretation and researches*, *1*(16).

6. Нарбеков, Н. Н., Игамбердиев, Д. Х., & Ботиров, Б. Ф. (2019). ПАРАДИГМА В ФОРМИРОВАНИЕ И РЕШЕНИЕ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ЗАДАЧ. *ББК 3 П27*, 61.

7. Ботиров, Б. Ф., Ботирова, Н. Ш., Абдикомилова, М. Ж., & Ахмедов, Р. А. (2024). ИЗГОТОВЛЕНИЕ ОПЫТНОЙ ПАРТИИ СБОРНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ ИЗ СТАЛЕФИБРОБЕТОНА ДЛЯ СТРОИТЕЛЬСТВА ЗДАНИЙ В НАТУРАЛЬНУЮ ВЕЛИЧИНУ. *Новости образования: исследование в XXI веке*, *2*(17), 14-21.

8. Ботиров, Б. Ф., & Номозова, Н. Ш. (2019). Особенности государственного регулирования национальной экономики в современных условиях.

9. Ботиров, Б. Ф., Муминжанова, У. А., & Номозова, Н. Ш. ОСОБЕННОСТИ СТРОИТЕЛЬСТВА НА СКЛОНАХ И СЛОЖНЫХ РЕЛЬЕФАХ ГОРНОЙ МЕСТНОСТИ УЗБЕКИСТАНА. *УЧЕНЫЙ XXI ВЕКА*, *17*.

10. Ботиров, Б., Ботирова, Н., & Абдикомилова, М. (2023). Определение механических свойств бетонной смеси, полученной на основе базальтовых волокон. *Тенденции и перспективы развития городов*, *1*(1), 426-429.

11. Матниязов, Б. И., Ботиров, Б. Ф., & Ботирова, Н. Ш. (2024). ТОНКОСТЕННЫХ ЖЕЛЕЗОБЕТОННЫХ ПРОСТРАНСТВЕННЫХ КОНСТРУКЦИЙ ЗДАНИЙ ПАВИЛЬОННОГО ТИПА. *Журнал академических исследований нового Узбекистана*, *1*(1), 137-141.

12. Матниязов, Б. И., Ботиров, Б. Ф., & Ботирова, Н. Ш. (2024). ТОНКОСТЕННЫЕ ГНУТОФОРМОВАННЫЕ КОНСТРУКЦИИ С ДИСПЕРСНЫМ АРМИРОВАНИЕМ ДЛЯ БЫСТРОВОЗВОДИМЫХ ЗДАНИЙ. *Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления*, *1*(1), 178-181.